रात्रौ भद्रासत्त्वात् तत्र च तन्निषेधात् परेऽहनि प्रतिपद्येव कुर्यात्। "सार्द्धयामत्रयं वा स्याद् द्वितीयदिवसे यदा। प्रतिपद्भवमाना तु तदा सा होलिका स्मृता" इति भविष्यवचनादिति निर्णयामृतकारः। मदनरत्नेऽप्येवम्। यत् तु "वह्नौ वह्निं परित्यजेदिति" भविष्यम्। वह्नौ होलिकायां वह्निं प्रतिपदं वर्जयेदित्यर्थः तदुक्तभिन्नविषयमिति तत्रैवोक्तम्। अन्ये तु तस्यां भद्रामुखं त्यक्त्वा कार्या। "प्रदोषव्यापिनी चेत् स्याद् यदा पूर्वदिने तथा। भद्रामुखं वर्जयित्वा होलिकायाः प्रदीपनम्" इति नारदवचनात्। "निशागमे प्रपूज्यंत होलिका सर्वदा बुधैः। न दिवा पूजयेद्धोलां पूजिता दुःखदा भवेत्" इति दिवोदासीयवचनात्। "यामत्रयोर्द्धयुक्ता चेत् प्रतिपत्तु भवेत्तिथिः। भद्रामुखं परित्यज्य कार्या होला मनीषिभिः" इति विद्याविनोदेऽभिधानात्। भद्रामुखं विहाय पूर्वदिन एव कार्येत्याहुः। भद्रामुखन्तु "नाड्यस्तु पञ्च वदनं गण्डकास्तथैके" इति रत्नमालोक्तं ज्ञेयम्। गिरीशचारोऽप्येवमेव। अत्र चेन्द्रग्रहणं तदा ततोऽर्वाङ्निशि भद्रावर्जं पौर्णमास्यां होलिकादीपनम् अथ परेऽह्नि पत्तोदयस्तदा पूर्वदिने भद्रावर्जं रात्रौ चतुर्थयामे विष्टिपुच्छे वा होलिका कार्या। अहोरात्रं प्रतिपत्सत्त्वात् तत्पूर्वत्र दिवा होलानिषेधादिति दिवोदासचन्द्रप्रकाशौ। वस्तुतस्तु परदिने प्रदोषे पौर्णमासीसत्त्वे कर्मकालस्पर्शे चतुर्थयामादिगौणकालस्पर्शे नानाशिवाकुद्भावाच्च अहर्गणकाल एव होला कार्या। न च "सर्वेषामेव वर्णानां स्मृतकं राहुदर्शने। स्नात्वा कर्माणि कुर्वीत मृतमर्त्तं विवर्जयेदिति" निषेधात् कथं स्मृतके होलेति वाच्यम् तस्योत्तरार्द्धशेषत्वात्। पूजामन्त्रस्तु "असृक्पाभयसन्त्रस्तैः कृता त्वं होलि! बालिशैः। अतस्त्वां पूजयिष्यामि भूते भूतिप्रदा भव" इति। यत्तु वार्त्तिककारैर्होलिका आचारप्राप्त्युक्तम्। तत्र हेमाद्रयादुटाङ्कितमविष्यवचनान्यसिद्धानि कृत्वा चिन्त्या ज्ञेया व्याख्यधिकरणवत्। कृतागमो मलमासे न भवति" नि॰सि॰।

होलाकाधिकरण न॰ जैमि॰ प्रथमस्य द्वितीयपादे दर्शिते न्यायभेदे तत्र तत्त्वबोधन्याम संक्षिप्य दर्शितं यथा "होलाका प्राच्याभिमानिभिरनुष्ठीयते होलाका च वसन्तोत्सवविशेषः कुलीतिप्रसिद्धः। एवमादीनेषुकादिकं दक्षिणात्यैः, आदीनेषुक सम्प्रदायागतं करम्भार्कादिस्थावरदेवतापूजादिकं तद्देशप्रसिद्धम्। उद्दृष्टप्रभयज्ञादिकमुदीच्यैः क्रियते उद्दृष्टप्रभयज्ञश्च व्यैश्च पौर्णमास्यां बलीवर्द्दानभ्यर्च्य धारयन्ति यत् सः तद्देशप्रसिद्धः एवं हारीतायुक्तस्मृतयोऽपि काश्चित् कस्मिंश्चिद्देशविशेषे दृश्यन्ते गृह्योक्तकर्माणि तत्तच्छाखीकर्त्तृकानीत्येषां मूलभूताः स्मृतयः कल्पनीयाः। तास्च किं प्राच्यैर्होलाका कर्त्तव्येत्यादिरूपा प्राच्यादिपदघटिता अवस्थितविषया उतहोलाका कर्त्तव्या इति तत्तत्पदाघटिता सामान्यविषया इति संशयः तत्र प्राच्यादिपदघटितैव कल्प्या देशविशेषाणामाचारदर्शनात् लिङ्गव्यवस्थया हि लिङ्गमनुमीयते यथा यत्र धूमोऽवगतस्तत्रैव वह्निरनुमीयते नान्यत्र तथा च स्मृतम् "अनुमानव्यवस्थानात्तत्संयुक्तं प्रमाणं स्यात्" अस्यार्थः। अनुमानव्यवस्थानात् धूमादिव्यवस्थया वह्न्याद्यनुमानव्यवस्थादर्शनात् तत्संयुक्तं प्राच्यादिपदघटितम् अनुमेयस्मृतिवाक्यं प्रमाणं स्यादिति प्राप्ते राद्धान्तायोक्तम् "विशेषाभावमात्रेण प्रसिध्येत् सर्वधर्मता। विशेषणात् व्यवस्था स्यात् तच्च नेहोपपद्यते"। अस्यार्थः विशेषाभावमात्रेण हारीतस्मृतिगोभिलगृह्यादौ शाखिविशेषप्रतिपादकपदाभावेन तत्तत्स्मृत्युक्तस्य सर्वधर्मता सर्वशाखाधारणी कर्त्तव्यता प्रसिध्येत्। तथा हि छन्दोगोहि गोभिलादिः स्वशिष्यानध्यापयामास तेऽप्यन्यान् छन्दोगानेवमन्यत्रापि गृह्यपन्थादिकसङ्क्रमस्यासं अतस्तत्तच्छाखिनस्तत्तच्छाखोक्तमाचरन्ति इति स्मृतिवाक्यानुसारिणी स्मृतिः कल्पनीया। आचारे त्वाह विशेषणात् प्राच्यादीनां विशेषव्यवहारदर्शनेनानुमेयस्मृतौ प्राच्यादिविशेषणपदान्तर्भावात् व्यवस्था स्यात् प्राच्यादीनामेव तदाचरणमिति विधानव्यवस्था स्यात् तच्च नेहोपपद्यते। अयमाशयः पूर्वाचरितत्वमनुगतम् अनाचरितत्वस्य व्यावृत्तम् आकृतिव्यक्तिगुणादिकं किंचित् विशेषणं न सम्भवति यदुपादाय होलाकाद्यधिकरणं स्यात्। न च प्राचीभवत्वादिरूपप्राच्यादिपदवाच्या तथेति वाच्यं तद्देशभवानामपि केषाञ्चिदनाचरणात् चिरविनिर्गतस्य तत्तद्देशीयस्य पुत्रपौत्राणां समाम्नायामसत्त्वामपि होलाका कर्त्तव्येति सामान्यस्मृत्यैवोपपत्तौ प्राच्यादिपदघटितस्मृतिकल्पनमन्याय्यं गौरवात् न चाप्राच्यानामननुष्ठानार्थं प्राच्यादिपदवती कल्पनीया अनाचरणरूपस्यानुष्ठानस्यास्मृतिकल्पकत्वात् तस्योच्छेदविरहेणैव सम्भवात्। न हि यदि स्मृतिविहितं स्यात् तदा अप्राच्यैरपि अ-